

III. FEJEZETEK DEBRECEN VÁROSTÖRTÉNETÉBŐL

Balogh László

BALOGH LÁSZLÓ

ISMERETLEN UTCANEVEK A XVIII. SZÁZADI DEBRECENBEN

Érdekes adatok kerülnek elő családfakutatás közben. Az internet korszakában szerencsére már nem szükséges elutazni vagy elsétálni az anyakönyv vagy más irat, illetve levéltári forrás őrzési helyére sem, hiszen napjainkban sokszor már otthon a fotelből is kényelmesen tudunk kutatni. Így került fel a sokunk által már ismert mormon adatbázis közé az 1552-1852. közé keltezett úgynevezett „Feudáliskori összeírások”¹ amelyek vizsgálata során a korabeli adóösszeírások között olyan értékes adatok kerültek elő, amik jelentősen bővítik Debrecen város történeti utcanévkataszterét. Két fontos, számunkra eddig behatóbban nem vizsgált terület, avagy megtelepedés utcanevei kerültek felszínre, amelyeket persze lokalizálni is kellett.

1. Ismeretlen utcanevek a Varga utcai kerületben 1757-ben

Az egyik ilyen ősi halmaztelepülés a volt Belsőboldogfalva vagy ahogyan még emlegették Boldogasszonyfalva, Boldogfalva illetve Torna – amelynek első lejegyzése 1282-ből maradt ránk. Lássuk, Zoltai Lajos miként emlékszik meg erről a településről: *„Eleinte Thurna. Villa juxta (de)Brecen. Villa Sancte Virginis. Boldogazonfalva. Boldogfalva. Régi írás szerint, mint küszöb a háznak, úgy épült elibe Debrecennek... A pápai tizedjegyzék (1332-1337 között) egyszer Ecclesia Beatae Virginis de Brecen, máskor Villa juxta Brecen (így), ismét más esztendőben Villa beatae Virginis néven említi.*

A XV. században Boldogfalva birtokosai között a Hunyadi, Rozgonyi, Szepesi családokat találjuk. Sőt, e falu határában Dózsa nádor unokáinak jóvoltából a debreceni Szent András templomnak is volt erdeje. Debrecen már 1577-ben vásárolt örökös joggal Boldogfalvá-

¹ <https://www.familysearch.org/> Feudáliskori összeírások 1552-1852. Authors: Hajdú megye (Magyarország). Adóhivatal (Main Author) Format: Manuscript/Manuscript on Film. Language: Hungarian, Latin, German. Publication: Budapest, Hungary: Filmre vette a Genealogical Society of Utah, 1987. Physical: 79. mikrofilmtekercs; 35 mm.

*ban egyrészt Szilágyszegi Pálné Pribék Évától. Majd 1581-1650. között elébb zálogjogon, a többi hat részt is megszerezte többnyire leányági Szepesi utódoktól. Ekkor még lakott helység; de már csak tengődik, sőt agonizál. Meghatottság nélkül, spártai rövidséggel írja róla 1657-ben a városi jegyzőkönyvi Boldogfalva magától elpusztult.”*²

A zegzugos utcák térképi ábrázolásánál – már amelyek ránk maradtak –, nem jelöltek egy közterületnevet sem, esetleg csak a szóban forgó városrész ÉK-DNY-i határán húzódó Félszer Varga utcát jegyezték fel, amelyet viszont a XIX. század közepe táján már Tímár utcaként emlegettek.³

A városrész az 1811. április 3-i tűzvészben teljesen leégett. A város vezetői ekkor határozták el, hogy a szűk sikátorokat illetve a leégett ócska házakat és azok telkeit felszámolják, hogy új utcákat és mérnöki pontossággal kimért egyforma telkeket alakítsanak ki. Így alakultak ki ezen a területen a Cser, Bárány, Kereszt, majd Bánk utcák, amelyek 1899-től a Vígkedvű Mihály, Teleki, Haláp utcaneveket kapták.⁴ E szabályos kialakítású városrész egy séges szerkezetét a XX. század utolsó negyedében megkezdett városfejlesztési tervek rombolták szét, keresztülvágva így ezt a területet a mai észak-dél irányú Sumen utcával. A városrészben ekkor jelentek meg a korszerű paneltechnológiával épült lakóházak tömegei. Régi XVIII-XIX. századra keltezhető házakat így már csak elvétve, az egykori Félszer Varga, későbbi Tímár utca vonalán találunk.

Térjünk vissza a családfa-adatbázist tartalmazó honlapon talált 1757. évi adóösszeíráshoz. Az adószedők a taxa összeszedése során pontosan feljegyezték az adófizető nevét, foglalkozását, a telek nagyságát, a rajta található épület minőségét, a tulajdonos állatait, és kertjét, és házról házra járva gondosan leírták az általuk ismert utca, vagy köz nevét! Így maradt ránk számos olyan közterületi elnevezés, amelyek ezidáig ismeretlenek voltak, és a házak számának figyelembevételével magát az útvonalat követve, be is azonosíthatók ezek a ránk maradt elnevezések.

² ZOLTAI LAJOS 1925: 34-35.

³ MNL. HBML. DvT. 219., BALOGH LÁSZLÓ 2007: 123., 283., 400. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utca-program/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

⁴ MNL. HBML. DvT. 86., DvT. 219., DvT. 258., illetve BALOGH LÁSZLÓ 2007: 43-44., 84., 152-153., 204., 395-396., 436. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utcaprogram/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

Varga utca ⁵

I. tized

- 1. Napkeleti sor**
- 2. Anna utca északi sor**
- 3. Anna utcán déli sor**
- 4. T. P. Piarista ... házaik**
- 5. Nagy Varga utca napkeleti sor, északról délre menvén**
- 6. Napnyugoti sor délről észak felé menvén**
- 7. Déli sor napkeletről napnyugatra menvén**
- 8. Sánta közön északi sor napnyugat felül napkeletre menvén**

II. tized

- 1. Anna utcán, északi soron**
- 2. Kandián déli sor**
- 3. Napkeletről, az Anna utcai kapu előtt az utca nyelvén**
- 4. Bihari köz észak oldal**
- 5. Festő kút utcáján napnyugoti soron**
- 6. Serfőző utca napkeleti soron**

III. tized

- 1. Félszer Varga utca napkeleti sor**
- 2. Kápolnási köz északi soron**
- 3. Napkeleti sor**
- 4. Félszer Varga utca nap nyugoti soron**

⁵ MNL. HBML. IV. A. 1013/II. C. 355-379., továbbá <https://www.familysearch.org/> DGS: 008305555., Film: 1729071. 656-668.

IV. tized

- 1. Várad utca napkeleti soron Sánta köz felé**
- 2. Várad utcáruul ... Varga utcára által járó köz északi soron**
- 3. Derék Varga utca azon köztul fogva napnyugoti sor az árok allyáig**
- 4. Kápolnási közön déli sor Serfőzőig**
- 5. A Serfőzőtül kezdvén**

V. tized

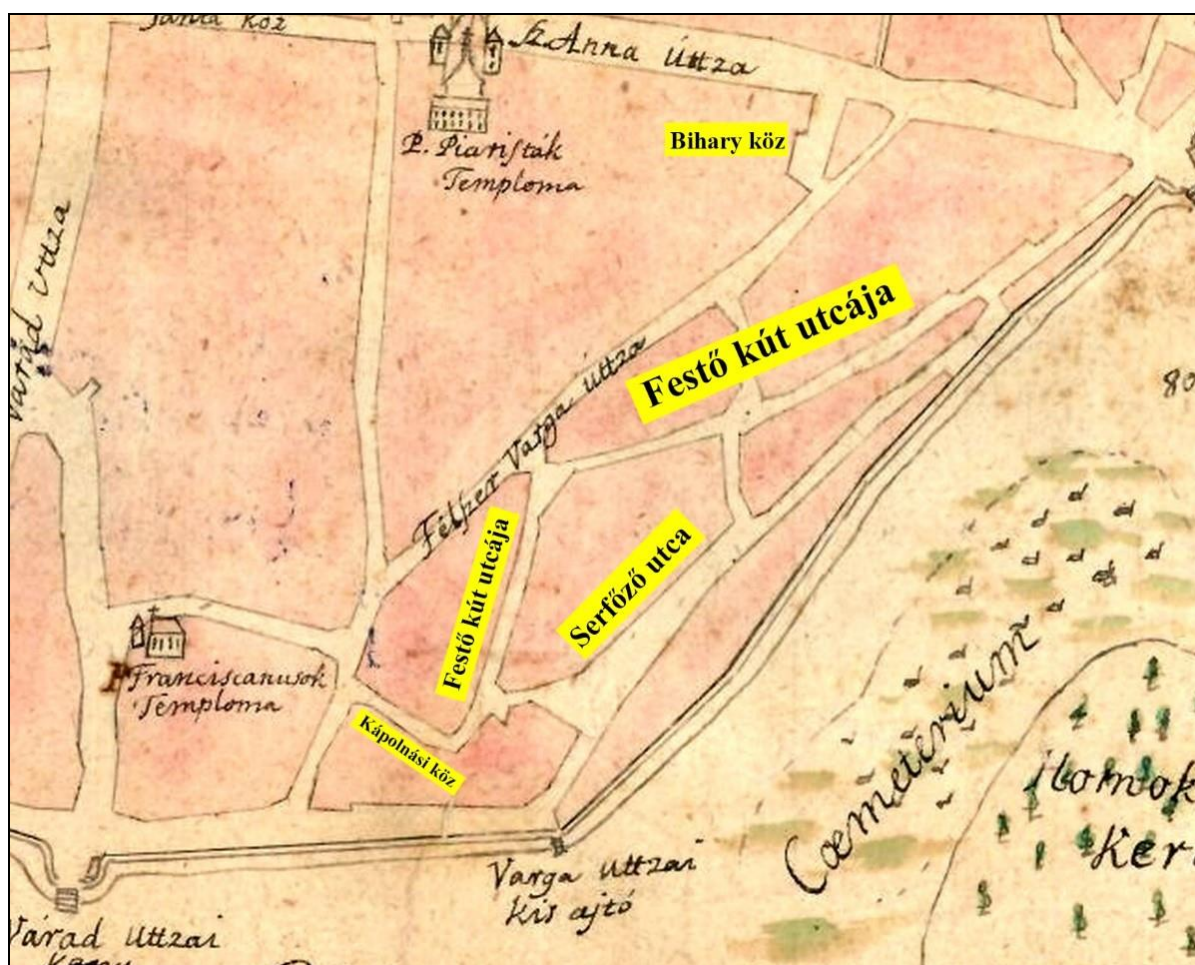
- 1. Ötödik tized – bővebben nem részletezik**

Város árkan kívüli övezet

- 1. Kapun kívül kunyhósok**
- 2. Cigányok**

Ennek alapján a következő térkép készült az ősi Boldogfalváról az immár beazonosított utcanevekkel. Információt kapunk arról, hogy a településen volt egy serfőzde – Serfőző utca –, egy kis köz vezetett a ferencesek zárdájához – Kápolnási köz –, amelyet valószínűleg az itt lakó Kápolnásy Mihályról, vagy annak családjáról, nevezhettek el.

Külön érdekesség – és ezzel megerősítést is nyert –, hogy ezen a területen valóban laktak tímárok, akik cserzéssel készítették ki a bőrt – nem véletlen tehát ebben a városrészben a későbbi Tímár és Cser utca elnevezés. További figyelemre méltó adat, hogy a szóban forgó negyedben kékfestő iparosok is éltek, akik a vászon színezéséhez valamiféle mélyebb „mencét” vagy, ahogy a XVIII. század közepe táján Debrecenben hívták, festőkutat használtak.

1. kép Debrecen 1752-es várostérképe – Varga utcai városrész, az 1757-es adóösszeírásban rögzített utcanevek feltüntetésével ⁶

2. Ismeretlen utcanevek a Czegléd utcai kerületben 1757-ben

Ugyanilyen érdekes utcaneveket találtunk az ősi Debrecen falvának területén is. Zoltai Lajos eképpen emlékezett meg a településről: „Debrecen (a legrégibb följegyzések szerint: Debrezun, Debruchuri, Villa de Broten. de Brecen. Debrecench possessio. Debrechen. Debreczen. Civitas Debrechen). Két templomáról, két monostoráról és legalább is öt kápolnájáról van tudomásunk, részben csak sejtelmünk.”⁷ Első okleveles említése 1235-ből származik, legko-

⁶ OSZK. TK. 107. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztésében

⁷ ZOLTAI LAJOS 1925: 21.

rábbi lakosai pedig a mai Domb-Monti ezredes utcák által közrefogott kisebb dombon, magaslaton telepedhettek meg.

Szerencsénkre szintén 1757-ből fellelhető a Burgundia utca környékének összeírása is, amely úgyszintén ezidáig ismeretlen utcanevek sorát tartalmazza!

Czegléd utca ⁸

I. tized

- 1. Miskolci közön napkeleti soron**
- 2. Ismét derék Cegléd utcán északi soron**
- 3. Az őrző háztól kezdvén a kis ajtó felé déli soron, mely utca neveztetik**
- 4. Napkeleti sor**
- 5. Kandia köz napkeleti sor**
- 6. Kandián napnyugati sor**
- 7. Derék Cegléd utca déli sor**

II. tized

- 1. Burgundia utca napnyugati sor**
- 2. Burgundián déli sor**
- 3. Halasi közön Burgundián napkeleti soron**
- 4. Halasi köz napnyugati sor**
- 5. Burgundián déli sor**
- 6. Burgundián Tolnai közön napnyugati soron**
- 7. Tolnai köz napkeleti sor**
- 8. Észak Burgundia Forgács közön**
- 9. Forgács közön déli soron**

⁸ MNL. HBML. IV. A. 1011/t. 4. DvÖ. 17. 139-177. továbbá <https://www.familysearch.org/> DGS: 008305551., Film: 1729067. 589-609.

10. Burgundia északi sor
11. Burgundián Szitás közön déli soron
12. Szitás köz északi sor
13. Napnyugati sor

III. tized

1. Félszer Cegléd déli sor
2. Bernát köz napnyugati soron
3. Bernát köz napkeleti soron
4. Déli soron Csapó utcai kapu felé
5. Madarász közön napnyugati soron
6. Madarász közön napkeleti soron
7. Déli soron Csapó utcai kapu felé
8. Kövises utca napnyugati sor
9. Oláh utca napnyugati sor
10. Burgundiának észak felől való végén napkeleti sor
11. Oláh utca napnyugati sor

IV. tized

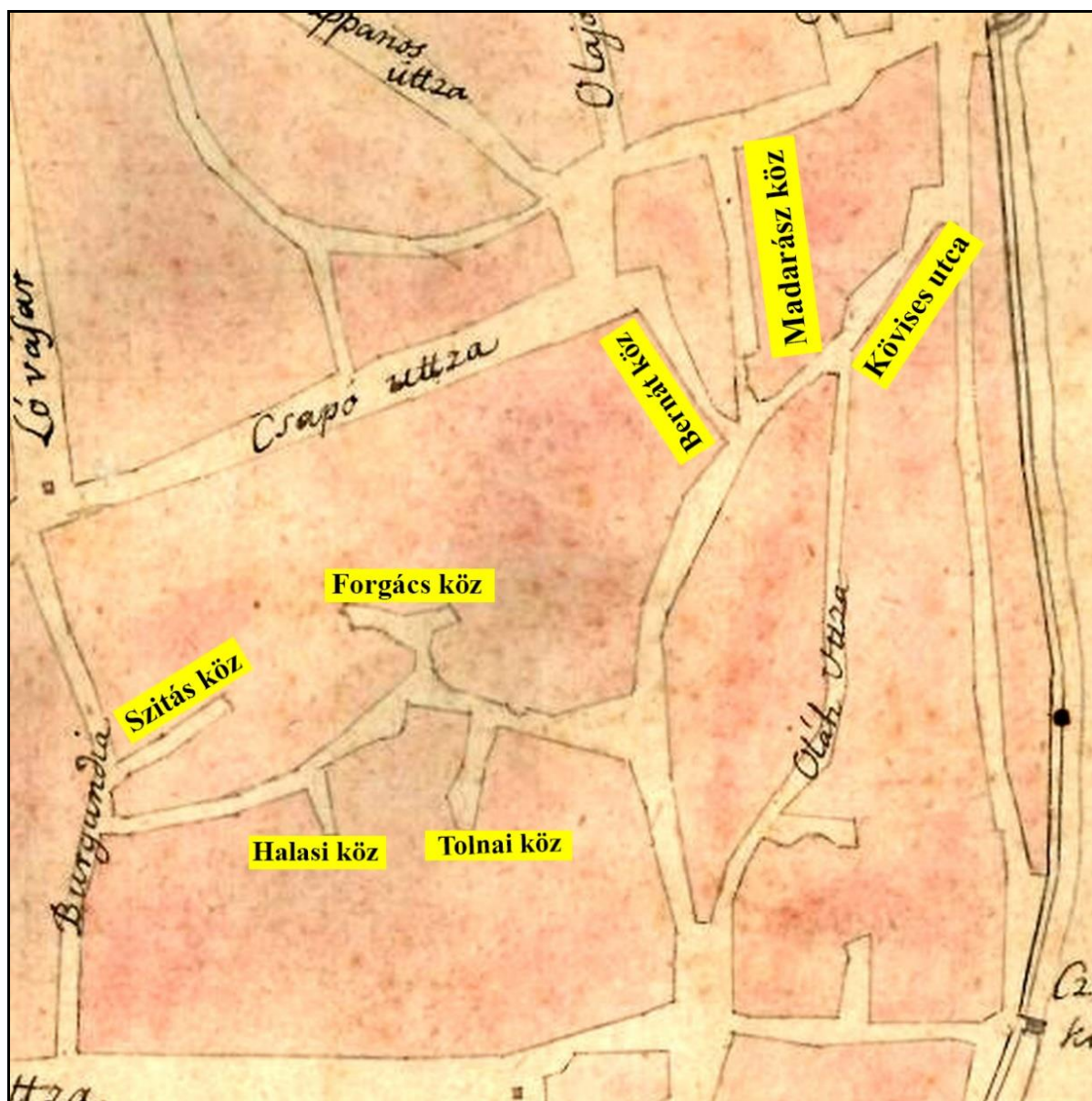
1. Oláh utca napkeleti sor

...⁹

A Cegléd utcai kerület közei, sikátorai és zsákutcái nevüket jobbra voltaképpen az ott lakó módosabb lakókról kaphatták, bár a Kövises utca elnevezése valószínűleg inkább a közterület jellegére – kövises avagy kavicsos, köves –, utalhatott.

⁹ Megjegyzés: Az adóösszeírás mivel az nem tartalmazza a Cegléd utca V. tizedére vonatkozó adatsorokat valamint további, a városrész árkon kívül elhelyezkedő területeit érintő tájékoztatást sem ad, hiányosnak tekinthető

Mint látjuk tehát nem csak a térképek, hanem az anyakönyvek között megbúvó adó- és más összeírások is rejthetnek még kincseket, amellyekkel a korabeli Debrecen életébe kaphatunk bepillantást.

2. kép Debrecen 1752-es várostérképe – Czegléd utcai városrész, az 1757-es adóösszeírásban rögzített utcanevek feltüntetésével ¹⁰

¹⁰ OSZK. TK. 107. Megjegyzés: A szerző saját szerkesztésében

Forrásjegyzék

FAMILYSEARCH

- 1987 *Feudáliskori összeírások 1552-1852.* Authors: Hajdú megye (Magyarország). Adóhivatal (Main Author) Format: Manuscript/Manuscript on Film. Language: Hungarian, Latin, German. Publication: Budapest, Hungary: Filmre vette a Genealogical Society of Utah, 1987. Physical: 79. mikrofilmtekercs; 35 mm. Lásd még: <https://www.familysearch.org/search/catalog/597977?availability=Family%20History%20Library> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.

HATÁROZATOK

- 1898 *53/1899-es Bizottsági Közgyűlési Határozat.* A Bánk, Haláp, Teleki és Vígkedvű Mihály utcákra vonatkoztatva

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

- 1757 SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város Számvevősege Hadiadó kivetési könyvek. 1752-1753., 1757-1758.* Jelzet: IV. A. 1013/II. C. 355-379. A Varga utcára vonatkoztatva. Lásd még: [https://www.familysearch.org/DGS: 008305555., Film: 1729071. 656-668. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-7Q6M?i=655&cat=597977](https://www.familysearch.org/DGS:008305555, Film: 1729071. 656-668. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-7Q6M?i=655&cat=597977) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.
- 1757 SZERZŐ ISMERETLEN: *Városi összeírások 1744-1757.* Jelzet: IV. A. 1011/t. 4. DvÖ. 17. 139-177. A Czegléd utcára vonatkoztatva. Lásd még: [https://www.familysearch.org/DGS: 008305551, Film: 1729067. 589-609. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-N-ZJH8?i=588&cat=597977](https://www.familysearch.org/DGS:008305551, Film: 1729067. 589-609. Lásd bővebben: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSRJ-N-ZJH8?i=588&cat=597977) Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 28.
- 1810 SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város térképe.* (A város déli részének sővényen belüli területe.) Jelzet: DvT. 86.

- 1812 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. (A Cser és Félszer Varga utcák közötti területen fekvő házhelye térképe.) Jelzet: DvT. 258.
- (é. n.) Valamikor 1842-1860. között. SZERZŐ ISMERETLEN: *Debrecen város térképe*. Jelzet: DvT. 219.

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

- 1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107.

Irodalomjegyzék

BALOGH LÁSZLÓ

- 2007 *Debrecen város utcanévkatasztere*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. In: RADICS KÁLMÁN (Sorozatszerk.): Debrecen. 1-536. Lásd még: <https://www.civisporta.hu/utcaprogram/index.php#> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 27.

ZOLTAI LAJOS

- 1925 *Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI-XV.-ik századokban*. A gróf Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottsága közleményeinek I. pótfüzerte. Kiadja a „Méliusz” Könyvkereskedés Könyvkiadó-vállalata. Debrecen Szabad Királyi Város és Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. 1926. 1-80.

Képjegyzék

DEBRECEN 1752-ES VÁROSTÉRKÉPE – CZEGLÉD UTCAI VÁROSRÉSZ, AZ 1757-ES ADÓÖSSZEÍRÁSBAN RÖGZÍTETT UTCANEVEK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2019 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107. Részlet, a szerző saját szerkesztésében

DEBRECEN 1752-ES VÁROSTÉRKÉPE – VARGA UTCAI VÁROSRÉSZ, AZ 1757-ES ADÓÖSSZEÍRÁSBAN RÖGZÍTETT UTCANEVEK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2019 A letöltés ideje: 2017. VII. 26. KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Országos Széchenyi könyvtár Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Korábban a keszthelyi Festetics Hercegi Levéltár anyagai között volt megtalálható. Jelzet: B. IX. a. 1752., illetve TK. 107. Részlet, a szerző saját szerkesztésében

